

СЛЮТА О.В.
асистент кафедри кримінального
права та правосуддя ЗДУ

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНИХ ПОСЯГАНЬ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Соціальний уклад статевої відносин носить історично мінливий характер. В різні періоди історії людства в різних соціально-економічних умовах суттєво змінювався і порядок міжстатевих відносин. Відповідно змінювалися поняття і ознаки статевої злочинності, встановлені кримінальним законодавством різних країн.

Історичний аналіз джерел кримінального права, починаючи з Записника Хаммурапі, римського права, Старого і Нового Заповіту, "Повісті візантійських лег" і аж до Соборного уложення, прийнятого в середині XVII століття, показав, що в античних правництві, як і в більш пізні часи, малі діти не викликали почуття зворушливого ставлення до них, ними нежували, їх принижували і експлуатували подекуди як тваринну істоту, проявляючи неабияку жорстокість.

Аристотель вважав цілком справедливим і розумним закон, який забороняв годувати дитячу-жаліку, а Сенека вважав за необхідне топити слабких та розумово недорозвинутих дітей. Дитина розглядалась як неща істота, вона буквально належала батькам, як і інша власність.

В стародавній Греції, Спарті, на Криті склався величезно сексуальні контакти між статевим і дитячо-учнем в процесі військового навчання останнього. Існували звичай вкрадення підлітків дорослим чоловіком з подальшою сексуальною ініціацією і навчанням військової мистецтву. Подібний зв'язок вважався почесним і на підлітків розповсюджувалась військова слава їх покровителів [14, 55].

Дослідження, присвячені дитячій сексуальній поведінці, підкреслює Е.М. Роуз, надзвичайно мізерні, а виключія дитячої сексуальності відзначається бідність змісту. Цьому в жаний мірі сприяла розповсюджена педагогами та медиками думка про асексуальність дітей, яка панувала аж до середини XIX сторіччя, а також особливе відношення до дітей, коли ті були власністю батьків (власників), які володіли цілковитим контролем над їх життям та смертю. Існувала навіть практика "бренди" дітей, яка в США збереглася до середини XX століття [13, 2].

Дж. Л. Десперт (J.L. Despert, 1965) відмічав, що в античні часи Греції та Риму, в добіблійські та парабіблійські часи на Близькому Сході дітей приносили в жертву: їх ставляли на вогнищі; виганяли в разі неповноцінності; подекуди вони були знаряддям кривавої помсти (вбивство первістка).

У середньовіччі, коли насильство стосовно дітей з метою їх виховання було закріплене законодавчо, ставлення до них носило амбівалентний характер. Дитина одночасно сприймалась і як образ невинності, і як образ втілення природного зла. А головне - вона вважалась істотою без розуму. Такий погляд характерний для багатьох архаїчних культур. Так, в Японії дитина

вважалась повноправною особою лише після обрядового ритуалу, тому її вбивство до цього моменту не сприймалось як злочин [5, 16].

Духovenство у всі часи розглядало дітей як небажаний результат статевої зносин, тягар первородного гріха і провини покладався на немовля. Підлітки, що залишались без батьків, в свою чергу ставали кривавими, які найчастіше приймали участь у дитячих хрестоносних походах і, як правило, більшість з них гине. Багато підлітків, особливо дівчаток, зазнавали сексуальних посягань з боку дорослих.

І тільки з розвитком цивілізації, зокрема в епоху Відродження, в IV столітті н.е., сімейне функціонування набуває більш зрілих форм. Батьки позбавляються патріархального права на життя і смерть своєї дитини, а суспільство по ступово починає розуміти, що дитина - це маленька людина зі всіма своїми потребами, але беззастисна в сфері фізичної незавершеності, недостатності волі та розуму, щоб захистити себе від усіх посягань дорослих.

Україна має і свої історичні корені щодо статусу дитини в сім'ї та суспільстві. До нас дійшло з глибокої давнини (приблизно 1117 рік) "Повчання Володимира Мономаха своїм дітям", в якому мудрий правитель Київської Русі сформулював основні висновки до дітей, які зводилися до беззастеречної покорі, послухання та шанування старших. Однак в ньому, на жаль, немає жодної згадки про співчуття та розуміння дитячих інтересів і потреб. [6, 12]

Жорстоке ставлення до дітей, нежурбання ними на протязі всієї історії розвитку людства потребувало багато часу, щоб сформуванню широкую громадську думку, спрямовану на захист прав дітей та підлітків. Про тривалу еволюцію цього розвитку може свідчити хоча б такий приклад. Англійське право на протязі семихсот літ, починаючи з прийняття Великої хартії вольностей, до початку XX століття вважало, що дитина, народжена поза шлюбом, була "нічим" (filius nullius). Нічийний спосіб усновлення, виключавши подальший шлюб батьків, не допускався аж до 1926 року, з усіма негативними наслідками для такої дитини, що впливають звідси [10, 383]. Взагалі світова думка, що дитина є всього лише нечутлива "ручміть", яка не може реагувати на будь-що або пам'ятати, збереглась аж до початку XX століття.

Відомий вчений-правник І.С. Кон, аналізуючи стосунки дітей та батьків протягом розвитку людського суспільства, дійшов до висновку, що ставлення до дитини як соціального суб'єкта з власними поглядами та міркуваннями сформувалося лише впродовж останніх століть. До цього дитина вважалась нижчим створінням, повністю залежним від дорослих [6, 10].

Однією з перших спроб захистити права дітей від всебічних посягань дорослих стало видання у 1908 році у Великобританії Акту прав дітей. На початку двадцятих років у Брюсселі була створена Міжнародна асоціація опіки над дітьми, статут якої підписали Бельгія, Греція, Єгипет, Італія, Марокко, Польща, Франція та інші країни. Відома англійська громадська діячка Еллісбетта Бетт у 1923 році з свого боку підготувала проект Декларації захисту дітей. Декларація стала важливим міжнародним документом, в якому вперше по суті було сформульовано право дитини на допомогу, виховання і захист від будьяких посягань [4, 10]. У 1924 році Лігові Нації була підписана Женевська Декларація про права дитини.

Всі ці та інші документи відіграли важливу роль у формуванні соціального укладу та громадської думки щодо місця і ролі дитини в сім'ї та суспільстві, її правового захисту. Хоча треба мати на увазі, що всі вони, з одного боку, носили лише декларативний характер і не мали обов'язкової законодавчої сили, а з другого - їх основні положення вразовувалися правничими різниці країн при розробці кримінального законодавства про захист неповнолітніх від посягань на їх права і свободи.

Виявлення статейних злочинів як самостійного феномену фактично розпочалося лише в кінці XIX століття. У шведському відомій праці "Половой вопрос" А. Форель досить докладно зупиняється на кримінальному переслідуванні за сексуальні злочини в цілому [18]. А в книзі А. Молла "Половой жизнь ребенка" вже відводиться окрема глава для висвітлення статейних злочинів проти дітей, а також шведськоментуються якомусь у вживанні, які призводять до статейних "ненормальностей", і як слідство до статейних злочинів [17].

Незважаючи на те, що статейні злочини проти неповнолітніх вважались найбільш тяжкими у кримінальному законодавстві, торкаючись безпосередньо покарання за розпусні дії, воно з'являлося відносно недавно.

Вперше це відбулося у 1832 році, у французькому законодавстві була започаткована стаття, яка передбачала покарання за розбещення малолітніх, класифікуючи це як "зазіхання на їх сором'язливість" (attentat a la pudeur). Спочатку цей захист охороняв лише дітей до 11 років і тільки через 30 років вживий ценз було підвищено до 13 років. Таким чином, французьке право охороняло статейну недоторчаність малолітніх лише до настання періоду статевого вихривання. Цей французький закон суттєво вплинув і на окремі німецькі законодавства, в яких, починаючи з 30-х років XIX століття, з'явився однорідні постанови, зокрема в Саксонії з 1838 р., Баварії і Пруссії з 1848 р., Баварії з 1861 р. [2, 102].

В німецькому законодавстві статеві злочинства проти неповнолітніх називалися "непотребними діяннями в тілому сенсі". Більш докладного визначення характеру подібних дій цей закон не давав тому, що, як вказали його розробники, взагалі важко дати більш точне визначення такого широкго поняття, як "непотребні дії". Тому прусський верхній трибунал вирішив, що питання про те, що підвести під категорію "непотребних" дій, повинно вирішуватися присяжними на основі обставин кожного конкретного випадку. Незважаючи на таку невизначеність, прийняте німецьке право вже тоді суворо карало (аж до 10 років каторжної в'язниці) винних у вчиненні подібних дій відносно підлітків, віком до 14 років [3, 126].

Австрійське законодавство під словом "Schandung" (знеславлення або наруга) мало на увазі і карало за діяння, спрямовані на задоволення статевий "потріт" і свенні над дівчатками або хлопчиками, які не досягли 14-річного віку, або над дорослими, які знаходилися в беззахисному або непристойному стані, якщо тільки ці дії не мали характеру статевого акту або "педерації".

Після, у 1902 році, були прийняті відповідні законодавчі акти у Норвегії, у 1908 році - у Швейцарії та інших європейських країнах, які вже карали навіть за здійснення розпусних дій в присутності малолітнього,

зважаючи в цьому особливий вид розпусти, що зараз прийнято вважати як інтелектуальне або психологічне розбещення.

В законодавстві Росії, у складі якої в той же час знаходилися і Україна, в середині XIX століття, як пишуть автори підручника судової медицини, не було прямих норм, що забороняли вчинення куди дії по відношенню до неповнолітніх, хоч карність їх вимагало було вглядити у ст. 993 Уложення про покарання кримінальними вправми, видане у 1866 році. В цій статті, зокрема, говориться: "... якщо особи, маючи нагляд за малолітніми або неповнолітніми, або жті, що знаходяться на службі їх батьків, опікунів, або рідних, будуть сприяти співизню цих осіб до "непотребства" або інших вадам, або ж спонукають їх до того своїм назив вчиням або спонуканням..." а далі пропонувалась міра покарання вичного. З практики було відомо, що такі "непотребні" діяння здебільшого полягали в маніпуляціях зі статевими органами неповнолітніх як жіночої, так і чоловічої статі [3, 126-127].

Однак, лише у 1903 році упорядковані кримінального уложення внесли аж три статті, що передбачали відповідальність за розпусні дії під назвою "публічності". При цьому сексуальні дії з неповнолітніми, віком до 14 років, каралися безумовно, а свенні з підлітками від 14 до 16 років лише тоді, коли вони були свенні без згоди неповнолітнього або жона і з його згодою, "но по употребленні во зло его невіжності".

Стаття мала три диспозиції. Покарання відносно посилювалися, якщо такі дії здійснювалися з особов:

- а) яка знаходиться під владов або опіков вичного;
- б) притиснутою до такого шльвом насильства над особистістю або тяжкої погрози;
- в) жіночої статі, якщо дії супроводжувались розтінням, але без статевого акту [2, 103].

Слід також сказати, що ці постанови так і залишилися не введеними в дію. А більш ґрунтовна розробка цього законодавства відбулася уже десь у середині XX століття.

Після закінчення другої світової війни утворена за ініціативи країни англійської коаліції світовий співтовариством Організація Об'єднаних Націй на своїй III сесії у 1948 році прийняла Загальну декларацію прав людини. Вона мала статус рекомендації, однак в подальшому держави визнають її положення як норму загального міжнародного права [11, 15].

Вперше в історії людства були сформульовані і рекомендовані для реалізації у всіх країнах основні права та свободи людини. Всіма країнами вони були сприйняті як стандарт для розробки та прийняття національних юридичних документів.

Торкаючись безпосередньо прав неповнолітніх, у декларації підкреслювалося, що мами і дитина мають право на особливе піклування і допомогу, а всі діти - шльвні і позашльвні - мають користуватися однакою соціальним захистом [12, 572]. В розвиток цих ідей 20 листопада 1959 року Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію прав дитини. У ній було встановлено десять принципів спеціального захисту і створення сприятливих умов для дітей, які б дозволили їм найбільш успішно розвиватися фізично, розумово, морально і духовно. Кожна дитина повинна бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації - таким був лейтмотив цього важливого документу.

Об'єктивно оцінюючи значення проголошеної декларації, слід однак підкреслити, що всі вони носили дорадний характер, а тому світова спільнота поступово приходила до висновку, що країні потрібний документ, який би зобов'язував всі країни, які його ратифікували, безумовно виконувати всі основні його положення. Таким документом стала Конвенція ООН про права дитини. Вона розроблялася понад десять років і була прийнята 20 листопада 1989 року.

Це - багатосторонній міжнародний договір, який по своїй суті став винцем зусиль світової спільноти у справі всебічного захисту дітей. Відповідно до статті 19 Конвенції діти визнаються об'єктом особливого захисту від усіх форм насильства, в тому числі і від сексуальних зловживань.

В контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує стаття 34, яку слід проаналізувати докладно. В ній зокрема проголошується: "Держави учасниці зобов'язуються захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цієї метою держави змагаються на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання

а) експлуатації або протиправної діяльності дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності;

б) використання дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці;

в) використання дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах." [1, 20].

Конвенцію підписали і ратифікували понад 190 держав. Для України вона набула чинності з 27 вересня 1991 року, практично з часу, коли розпочалася новітня історія незалежної держави.

Визначаючи пріоритет принципів міжнародного права, ратифікувавши цей важливий документ, Україна цим самим узяла на себе міжнародні зобов'язання з приведення свого законодавства у відповідність до Конвенції.

Приймаючи до виконання всі основні положення цього документу, Україна вперше у своєму Основному Законі - Конституції - проголосила, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом і зобов'язалась втілювати принципи, на яких повинні базуватися права дітей.

За цей час прийнята ціла низка законодавчих актів про правовий статус неповнолітніх, зокрема: внесені зміни та доповнення до Кодексу України "Про шлюб та сім'ю", прийняті закони "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про охорону дитинства", "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю", "Про державну соціальну допомогу інвалідам дитинства та дітям-інвалідам", "Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх", "Про попередження насильства в сім'ї" та інші [15, 76-86].

В Україні розроблена і діє до 2005 року Національна програма "Діти України", першочерговим завданням якої є захист прав та законних інтересів дітей [6, 18].

Посилення правового захисту неповнолітніх знайшло своє відображення в новому Кримінальному кодексі України, прийнятому Верховною Радою і введеному в дію з 1 вересня 2001 року. Надзвичайно важливо, що він, як підкреслюється в статті 3, - ґрунтується на Конституції України та загальновизнаєних принципах інтернаціонального права [7, 4].

В ньому значно розширено сферу захисту прав неповнолітніх від різних посягань з боку дорослих. На відміну від попереднього, він містить понад сорок складів злочинів, що вчиняються проти неповнолітніх, в той час як у старому кодексі 1960 року їх було близько п'ятнадцяти. Виділено в окремий розділ "Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи", суттєвих позитивних змін зазнала стаття 156 (у старому кодексі стаття 121) "Розбещення неповнолітніх", підвищені санкції відповідальності за цей вид злочину.

Як висновок, слід сказати, що подорож пройшло довгий і складний еволюційний шлях свого розвитку щоб усвідомити необхідність розробки основних положень правового статусу дітей, визначення їх місця і ролі в сім'ї та суспільстві, захисту їх від нехтування та жорстокості. Врешті-решт своє втілення все це знаходить у Конвенції ООН "Про права дитини", прийнятій лише в кінці ХХ століття.

Україна, як член світового співтовариства, керувачись головними принципами цього документу, за десятиріччя своєї незалежності в основному створила правове поле соціальної захищеності дітей. Однак окремі норми існуючого законодавства не завжди реалізуються повною мірою на практиці. А тому, на нашу думку, існує нагальна потреба в подальшому проведенні національного законодавства у відповідність до міжнародно-правових норм, створення ефективного механізму забезпечення його реалізації, посилення відповідальності органів державної влади, їх посадових осіб за реальний правовий захист дітей і підлітків від будь-яких сексуальних посягань дорослих.

Література:

1. Конвенція ООН про права дитини. К.: ТМ ПрієтїксПрес, 1999. - 32с.
2. Люблинський П.И. Преступления в области половых отношений. Изд-во Л.Д. Френкель, Москва, 1925, Ленинград.
3. Учебникъ судебной медицины Эдуарда Гофмана // С.-Петербургъ. Русская свироптечания, 1881.
4. Лашук Г.К. Сексуальные посяательства взрослых и их несовершеннолетние жертвы (криминалогическое исследование по материалам судебной практики Татарской ССР). Автореф. канд. юр. наук. - Казань, 1991.
5. Руководство по предупреждению насилия над детьми / под ред. Н.К. Асановой. М.: "Гуманитарный издательский центр ВЛАДос", 1997.
6. Волинец Л. Права дитини в Україні: проблеми та перспективи. К.: "Логос", 2000.
7. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. К.: Юрінком Інтер, 2001. - 240с.
8. Конституція України. К., 1997.
9. Мойсеєва О. Правовий захист неповнолітніх (за матеріалами нового Кримінального кодексу України) // Право України. - №9 - 2001.
10. Чернішовецький З.М. Всеобщая история государства и права. Учебник для вузов. М., "Высшая школа", 1983.
11. Международное уголовное право. Учебник. М.: Старк, 1999.
12. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е., Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. - К.: "АртЕкс", 1997. - 624с.
13. Дог адина М.А., Пережогин Л.О. Сексуальное насилие над детьми. Выявление, профилактика, реабилитация потерпевших. Изд. "Сам себе адвокат".
14. Фуріков А.П., Фурік Б.М. Сексуальные преступления. - К., 2000. - 180с.
15. Законодавчі та нормативні акти стосовно захисту прав неповнолітніх. Ввід. Запорізької облдерж-адміністрації. Запоріжжя, 2002 р. - 136с.
16. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової. Київ: 2000. - 50с.
17. Моль А. Половая жизнь ребенка. СПб.: Изд-во "Новая жизнь", 1909. - 268с.
18. Форель А. Половой вопрос. СПб.: Изд-во "Освобождение", Т. 1-2, 1910.